

Titel: Tanker til grundigere Eftertanke, ved de i sær Banqven anlangende udkomne Skrifters Giennemlæsning.

Citation: "Tanker til grundigere Eftertanke, ved de i sær Banqven anlangende udkomne Skrifters Giennemlæsning.", i *Luxdorphs samling af trykkefrihedens skrifter 1770-1773: Række 1 bind 9*, [Rothe]Børsen nr. 8, 1771, s. 1. Onlineudgave fra Trykkefrihedens Skrifter: https://tekster.kb.dk/text/tfs-texts-1_009-shoot-workid1_009_003.pdf (tilgået 06. maj 2024)

Anvendt udgave: Luxdorphs samling af trykkefrihedens skrifter 1770-1773: Række 1 bind 9

Ophavsret: Materialet er fri af ophavsret. Du kan kopiere, ændre, distribuere eller fremføre værket, også til kommercielle formål, uden at bede om tilladelse.

[Læs Public Domain-erklæringen](#)

Tanker til grundigere Eftertanke, ved de i sær Banqven anlangende

udkomne

Skrifters

Giennemlæsning.

Kjøbenhavn, 1771.

Sælges i Bogladen No. 8. paa Børsen.

2
3

En lykkelig Tids Punct synes nu for vor Dannemark at fremskinne, da saa mange redelige sindede Patrioter lader for Lyset fremkomme de Skrifter hvis Indhold hensigter egentlig til vor forfaldene Stats Opreisning, gid de maatte eftertænkes, i det Nyttige følges, og ej begravnes udi Forglemmelse!

da den udi mange af dens Dele behøver en ønskelig Forbedring,

4

hvilken vi næsten forarmede og i sidste Aandedræt liggende Indbyggere udi det udsuede Dannemark længe med Bedrøvelse har sukket efter, hvis Opfyldelse synes nu at nærme sig, da der foreslaaes adskillige Midler til vort Riges sande Floer.

En Philopatreas frembragte vel adskilligt, noget antageligt, noget til Forbedring trængende, og atter noget forkasteligt, der hvor et privat Had og en alt for overdreven Iver førte Pennen, men samme har dog forskaffet os en velskreven, læseværdig og en virkelig sand Philodanus, der ramte den rette Kilde til Statens, Handelens og det Heles Trang, see Philodani Undersøgelse af Philopatreas Anmærkninger, Side 18. o. s. v.

5

med ham istemmer en anden Patriot udi en egen Afhandling under Titel: Tanker til nøyere Eftertanke om gode Love i et Land og deres nøje Efterlevelse, o. s. v. thi hvor

Penge mangle, der ligger alt i Dvale, Handel og Vandel undertrykkes. Penges Circulation i Landet sætter Liv i alle, opmuntrer enhver, og er som Blodet i Legemet umisteligt, de eene sætte dette store Stats Legeme i fuld Bevægelse. Dem mangler vort Dannemark fra Høystsalig Kong Friderik den Fierdes Død indtil dette Nu har denne Mangel, som en tærende Svindsot indsneget sig inden vore Landemærke, de ere nu næsten alle alle forsvundne, nogle faae af den grovere Mynt undtagen, Banqverouter og Opbudder høres jevnlig, Folket løber

6

Hobevis udaf Landet, Englands og Hollands Folkemængde forøges (som udførligere paa et andet Sted skal bevises) thi her er i Fædrenelandet lidet eller næsten intet at fortiene, Papir-Mønten næsten alt; hvor ere vore gamle Medailler, Skue-Penge med flere, end og vore Ducater er en Raritet og Sælsomhed at see (jeg taler her om det Almindelige). Naboerne og længere fraliggende Lande har vidst at underminere os dem fra, ere her nogle faae forvares de nøje, Eyerændene, de faae her findes, vil ej frem med dem af Frygt, at gives

de engang ud bekommes de sielden mere, uden ved en sær Lejlighed, og det endda ved en høj Lagie. Jøden veed at opluge dem, og som Storcken at give dem fra sig, han vinder ved Lagien, han veed fine Smuthuller, og derpaa seer Dannemark dem aldrig

7

mere. Beviset hentes ej langt fra. Mangelen af de omtalte, Tilfældet med vore Dukater for nogle Aar siden bevidner Sætningen, nu han ej kand faae saa overflødige af dem, da dog nødtørftig Udkomme, Vahrenes høje Priser gjør at Guldet aldrig saa rødt det dog maae springe for Brød, søger han den anden grove Myndt, det hindrer ej, skjønt han for et hundrede Daler skal give nogle Mark Lagie, han maae ufeilbarligen vide de Steder, hvor han vinder mere, thi det er Profiten han gaaer efter, han er i en vis Henseende at undskyldte, da dog han er en eedsoren Borger i Staten. Men gid at der ej maatte findes og saadanne Blod-igler blant os, som for at sætte sig og sin Familie med hin Huusfoged, i paakommende Uveje i Sikkerhed, beriger den Hamborgske og Hollandske Banque

8

med Danske Penge, og trækker der, naar Landet ej længer bruger deres Tieneste deres overflødige Udkomme. Er det da Under at Landet mangler?

Det mangler dem, ingen nægter det, hvers Klage, den Fattiges ynkelige Raab bevidner det. Indbyggerne i Dannemark maae lade, som hine Ægypter, deres Gods berøves dem, deels ved Ud-Pantningen formedelst Skatternes Betal: ning, deels ved en til en kort Tid smigrende Tilflugt til det saa kaldede Assistance Huus, hvilket om det var engang saa rummelig, og Capitalen engang saa stor, saa vare de begge neppe tilstrækkelige. Det store Catalogus tvende Gange om Aaret bevidner det, de stakkels Indbyggers Gods berøves dem, her er nu

9

intet tilovers, Tigger-Staven er nu tilbage, og saa gaaer det med den ene efter den anden. Ordsproget finder her Plads: I Dag mig i Morgen dig. Tilstanden er jammerlig. Nøden er stor, og virkelig større end nogen, som ej kiender ret til Middelstanden kand forestille sig. Gud aabne Landets Faders Øjne, at han maatte indsee dette Onde, og hans Eftertanke til at udtænke Middel til at ophielpe sine betrængte Undersaattere, hvortil Skatters Paalæg vel ej er et sandt Middel, men et større Tryk. Men efter mine Tanker bedre ophielpedes Mangelen deels ved Føde-Vahrenes Nedsættelse og vore Korn-Pugeres Indskrænkelse, deels ved flere Pengers Anskaffelse blant Folket i Landet. Men hvorfra skal de komme er Spørgsmaalet? Her kommer jeg egentlig til Skriftet

10

Patrioten foreslaaer det forarbeidede Sølv Indlevering til Mynten. Det er et sandt Middel, og hvilken redelig og Veltænkende Undersaat vilde ej kappes med sine Medborgere udi dets Udlevering, naar det stede paa den i Skriftet ommeldte Maade.

Dog alt dette behøver et nøjere Overlæg, førend dets Iværksættelse, ellers har det større Ulykke i Følge med sig end alt hidindtil. Bliver der ej tænkt paa Middel til dets Hindring, skader Sølvets Indlevering mere end det til en Tid kunde nytte Staten, i dette Fald, er det bedre hver beholder sit, saa er her dog noget, da ellers alt er udsuet, ja Landet bragt i den alleryderligste Tilstand; thi sæt Pengene er borte (som Erfarenhed

11

lærer, nu bliver Sølv udleveret med, og Udførselen af de myntede Penge er lige stor, vi ville inden kort Tid snart see os ffildt ved denne Capital. Naar vi var berøvet denne Eyendom, hvad var der da tilovers, uden tilsidft at fætre med hine BLgypter Landet til Underpant til Udlændiger, naar Skatters Paalæg ej længere var muelig. Landet er nu blottet, Handelen ligger, ingen Credit hos Fremmede (den er allerede temmelig falden) vore Kiøbmænd bevidner Sandheden, nogle faae undtagen, Fiender indfinde sig, hvorfra skulde tages Udrustningens Bestridelse, slet intet bekow.medes for Papir-Pengene, Obligationer knude da ej hel pe jammerlige Folger.

12

Skulde Sølv, fom allersidste Nødskilling, udleveres, da maae der først være betænkt paa Middel at standse Pengenes Udførsel af Landet, thi de hidindtil givne Forordninger og foresatte Straf lærer Erfarenhed hvor lidet de har hiulpet. Forsikres først Indbyggerne herom, er al Hindring efter min Tanke hævet hos dem.

Midler bør udtænkes. Nu er visselig gode Raad dyre. Efter min Tanke kunde vore Penge sættes lidet over deres virkelige Værdie, det hindrede Landets Udsuere fra at søge Profiten ved deres Udførsel. Udlændingen blev ej begierlig. Vi beholdt dem inden vore Landemærker, endeel af de allerede udløbne kom tilbage.

Hvormeget Dukaternes Forhøjelse

13

hialp til, at de Udenlands reisende Guld-Mynter tænkte paa at vende til deres Hiem, viiste de fremfarne Tider. Denne Forhøjelse satte efter mine Tanker allerbest Grændser for denne hidindtil udøvede skiændige Handel. — Men det vilde Hindre Handelen maatte indvendes?

En slet Handel for et Land naar Landets klingrende Mynt skal udvexles til Fremmede for visse Vahrer, den Handel skader i fremtiden meer end den gavner Landet; thi hvad Penge Kiøbmanden kan skrabe sammen udsender Han; Papiret eene beholder han, dets Valeur falder, naar intet i natura haves: stor Skade for vs, ubodelig for Efterkommerne

14

Jeg synes at kunne paastaae; Vor Oeconomie burde saaledes indrettes: intet skulde indføres uden hvad ved Vexler kunde vederlegges. Men her maatte maaskee indvendes: Landet har ej saa overflødig af udgaaende Producter, at samme kunde opveye mod det Behøvende.

Dertil svares for det Første: Dannemaark er et af Skaberen vel forsynet Laud med de til Livet nødvendigt henhørende, især Korn- og Kiød-Vahre, hvormed det end og til en stor Deel kand forsørge sine Naboer, og næsten ej trænge til dem, nogle faae Species undtagen. Synd at vi som boer i saa sæderigt et Sædland, og af Gud saa med Sæd velsignede Øer skulle mangle det al-

15

lernødtørstigste. Synd at Brød-Kurven skal hænges saa høit for Indbyggerne. Gud giver os Sæd paa Marken at see i Overflødighed. Vi glæder os ved den. Vi velsigner Skaberen. Vi spaaer os gode Tider. Men den fordævelige Egennytte, som til Dato har raadet sig selv, nægte os det. De Store i Landet, som skulde have forskaffet os Ret over de andre har selv været de største Jord-Drotter, som aldrig burde tillades i et Land. Hofmand burde være Hofmand, og ej beskæftige sig med Statens Sager, og derfor skikkeligen aflægges, men ej være eller holde Forpagtere. Lyst Stæder vare dem overflødige nok. Lad andre, som det tilkom, leve af Jordens Grøde, og bringe sig den til Nytte. Hine burde have Opsigt over disse, at de ej bleve uforstammede. At en Tønde Rug stal koste 4re

16

a 5 Rdlr. i Dannemark, er en urimelig GiernIng; thi lad os betragte Haandverksmanden, som sidder med endeel Folk, han daglig skal bespise, de arbeide stærk Arbeide, De fortærer stærk, deres Dag- og Ugeløn skal udredes. Nu bliver Arbeidet færdigt, Her pruttes til yderste Skilling paa den kiøbendes Side. Dyre Tider gjør ej andet. Vil ej den ene faa vil den anden; Borgerne ere hinandens Hemmelige Fiender; thi hvad gjør ej Nøden. Naar Afprutningen nu er skeet afspises han ofte med den Compliment: Pengene skal næste Dagen udbetales. Dagen kommer, Pengene bliver endnu usynlige, og endelig er der intet at Bekomme, Er det for en Herre, saadan en

17

Mand har at forrette noget, da efter megen ydmyge Bukken for Herrens stormodige Lars Knud, og en afpasset Erkiendtlighed til ham efter Regningens Indhold, for hans store Umage, at imodtage samme, og dybe Ydmyghed i at tale med saadan en Borger, der er at agte i hans Øjne, som en Skoevisk, saadan betragtes en Borger af disse opblæste Creaturer, der fra en Kiøbenhavns Gadepog først bliver en Drengs-Dreng, og, efter at denne naadige Stormodige ophøies, ej efter Meriter men for en langvarig Tjenestes Skyld (her forsvinder min Forundring, at hin Keiser gjorde sin Hest til Borgemester, han havde vel mueligt tient ham længe troelig, dette har aldrig kundet falde mig ind tilforn) kommer denne i hans Sted,

18

og saa gradviis indtil der kand af denne fødes en Secretaire, Krigs-Raad, justiz, Stats-Raad og Magistrat, skjønt de intet forstaaer af borgerlige Sager, thi Lærdom og Viisdom er deres mindste Bekymring uden at Caracteren giver dem med det samme Forstand, dog egen Interesse stræber den nok efter at være vittige udi. Dommen afsagde for en højere Ret til en mindre Øvrigheds liden Fordeel beviser Sætningen. — Oppebørselen og Forvaltningen af en heel Byes mangfoldige indløbende Penge, kunde desaarsage synes at udfordre en højere Øvrigheds nøje Eftersyn udi et aarligt for ham aflagt Regnskab mellem Indtægt, Udgift, og det resterende, og Regnskabet af ham eller dem med Attest og Eed verificeret. Men at

19

komme til Borgeren igien; da bekommer han vel Betalningen hvert Nyt-Aar, dog efter stor Prutten, Tieneren

skal jo have noget; thi Lønningen staaer ej til altid at føre et Levnet med den ærværdig Stand overensstemmende. — I sidste Tilfælde maae jo Haandverksmanden have Raad at creditere, og den Fattige, som er den største Hob, taaler det ej, faaer derfor ej heller Arbeidet. I første Tilfælde maae Han jo tilsætte, Folket spiser derfor lige stærk, og Foden er utaalelig dyr, den Velhavende maae her blive lig med den Udarmede, og saadan fra en Stand til en anden, var Vahre-prisene lættene, som de kunde være i Dannemark, da kunde den fattige faae noget, den meer formuende

20

flaae sig igiennem og ej bringes til Bet tler-staven.

Blev Korn-Pugernes Oplag forstyrret og Landet forseet med Magaziner, hvoraf Indbyggerne uden Forskiel stedse kunde forsynes for en meget taalelig Priis, vilde det Overblevne blive anseeligt, og kunde efter en Philodani Anslag og Kritisk Journals Forestilling udsendes og indbringe os endeel Vexler, vor Stude, Heste og Norske Træelast-Handel, forøger de samme, og da blev det rene Sølv saare lidet, der vilde løbe ud af Landet.

Kornet kunde ogsaa aarlig forøges her hos os, naar dets Misbrug blev hemmet- hvor meget fra et Aar til andet for-

21

bruges? de derover forfattede Protocoller skal bevidne Sandheden, til den for Menneskene saa skadelige Gift Brændeviin, hvilken, som den kunde tiene til en Lægedom tilligemed anden hos Apothekeren distileret Spiritus, misbruges nu til en jevnlig og daglig Drik. Men hvad afsindigere end stedse at bruge denne Spiritus, naar ingen Modvirkning findes i Legemet. Forsøg engang at gjøre til en almindelig Kost essentiam amaram og pulverem vitalem, du leer deraf, da det dog i ingen Maade er latterligere end hver Dag at drikke Brændeviin, jeg erindrer herved en Læges Ord, hvoraf jeg ej kand undlade at udskrive noget lidet: „Den gemene Brændeviin bestaaer af noget Vand nøje forenet med en flygtig Olie og af en

22

Suurhed. Denne Suurhed trækker vores dyriske Dele sammen, saa at de stærkener og forkorter vore bøjelige Tresler, de vorder stivere og skiørere, ligesom den og sammendrager de slappe Kars Aabninger. Disse trende Virkninger ere bekiendte af Erfarenhed. Blod og Melk løber sammen, Spyttet selv i Munden vorder sejere naar man blander Brændeviin dermed." Forunderligt, at vores Fruentimmere, hvem det dog meget er Magtpaaliggende, at bevare en glat Huud, tør sig med Brændeviin da „den skrum per Huden og foraarsager Rynker, fordi den drager Treslerne sammen; og at den tilslutte Karrene, sees af det, at den stiller Saars Bløden, den bringer Blodet i heftig Brusen og Giæring, da den se

23

mene Erfaring lærer, at det kand sætte Brød-Dejen i Giæring. Gift, rivende Flod, rede Næser og kaabrede Ansigter, staaer formodentlig i Forbindelse med Brændeviin, eftersom Gleim forkynder

Bacchi Børn, de straffes

— — — — — med Gift Med lamme Fødder, krumme Hænder Og udi Ansigt Kaaberrøde.

Siælen betynges, Sandserne svækkes, Sindet forvirres, Naturen formindskes." Disse med flere utallige Yderligheder, som ere umiddelbare Følger af Brændevinet, som brændes af vort Korn, meer og mindre kiendelige, som samme meer og mindre bruges, burde være kraftige nok for et fornuftigt Menneske at forsage dets Brug og ikke øjensynlig eller uformærkt, hastig eller

24

langsom at kaste sig i disse ubehagelige Følger. Maatte dette betænkes, kunde Korner, som nu misbruges, tiene til mange Tusinde Nødlidendes Vederqvælgelse, og den gode Kierne, som nu gaaer bort til Overdaadigheds Vedligeholdelse, mange Huses ynkelige Undergang, og det fattige Væsens Bebyrdelse, kunde blive anvendt til Hungriges Underholdelse, og derved foraarsages megen Ugudeligheds Afskaffelse.

End videre erindrer jeg mig at have læst i de Tronhiemske Samlinger 2det Bind 3die Stykke, udgivne af Philaletho, at i Aaret 1758. blev, foruden Maltet, som mest hertil forbrugtes, desuden Udenlands fra ved Tronhiems Toldsted indført for 6570 Rdlr. Dette kunde jo have

25

været spart, og det Indenlands bedre anvendt. Gaaer vi til Kiøbenhavn, hvor maae Kornets Fortærelse der være yppig, og er der visse Districter udi Landet, hvis meste Levnetsmidler er Brændeviinsbrænderiet. I Steden for at Kiøbenhavn fra disse Stader kunde forsynes med Rug i temmelig Overflødighed hver Torvedag,

da opsvies den nu til det skadelige Brændeviin, ja det gaaer saa vidt, at Bonden mangler selv ofte sin Udsæd, og maae til at købe den af sine Naboer, eller ligger han i Nærheden af Kiøbenhavn, da drager han til Staden, for i Skieppe viis at tilforhandle sig samme til sit nødtørstige Brød, i Steden for han skulde forsyne Kiøbstæderne dermed, især Kiøbenhavn, og at have til Oversendelse til Norge. Alt dette er til

26

en stor Deel at tilskrive det nu saa almindelige Brændeviinsbrænderie. Denne Misbrug er en af de største Korntyve, skiønt ej paaagtes. Synd at den Fattige for slig en skiendig Misbrug skal lide Nød. Synd at Borgeren skal forarmes ved det Nødtørftiges høje og overdrevne Priser. Gid dette maatte tages i nøjere Overvejelse, og fortiener ovenanførte Skrift, som undersøger dette nøjere, en agtsom Giennemlæsning, da det foreslaaer adskillige Midler til at hindre denne slemme Drik. Hvilken Upartisk seer nu ikke at det vilde meget lætte Kornprisen, da dets sande Brug blev overflødigere, og tilvejebringe Staten mere til Udførsel for at anskaffe sig fra andre det Nødvendige, da vilde det Hele vinde meere, end der maatte tabes ved Kornets yppi-

27

ge ja syndige Anvendelse til Brændeviin.

Dernæst svarer jeg for det andet vores Yppighed og Overdaadighed udi Klædedragten og Levemaaden foraarsager vi ej fornøjede med vore egne Sager søge Fremmede, de maae forskrives. Her gaaer det, som i en anden Mening, da vi vil have alt det Øjet seer, maae vi græde naar andre leer; skiøttende ej om, Landet derved sættes i unødige Udgifter, det selv til Skade. Her kunde meget spares. Vort eget være got nok. Nu foragtes det, vore Fabriqver bliver derved tilbagesatte, og udgaaende Penge i modsættende Fald fordobles. Forhindredes denne Yppighed, bleve

28

Udgifterne mindre, og det Nødvendigste bedre bestrides.

Yppigheden i Levemaaden hjælper ej lidet til Landets store Udgifter, jo flere Retter, jo prægtigere tillavede, jo flere af udenlandske Producter udfordres. Kiøbmanden maae, da de endelig skal have i Overflødighed, thi fremmet Mad smager best, betale i hvor dyre det end skal være, thi nu har Moden indført, at det ej er nok med een eller to skikkelige tillavede Retter til et Middags-Maaltid, men vore Soupeer skal bestaae af flere, ja stige undertiden til 10 a 12 prægtige tillavede Retter. Hvo som saa lever, siges først ret at leve. En fordærvelig Æde Lyst er vore Tidens Menneskers Mærke, agtende

29

ej paa at Sundheden derved nedbrydes; thi Fordøjelsen maae nødvendig hindres ved Spisernes Mængde, hvorfore Hippocrates foreslog den som spurgte ham om det beste Sundheds Middel. — Mad, Drikke, Søvn, maae altsammen bruges med Maade. Ringe Kost har, siger Horatius, foruden andre Fordeele ogsaa i Besynderlighed denne, at man beholdt altid derved en god Helbred. Plutarchus anpriste, som den beste Sundheds Regel, ej at spise sig mæt, eller at undslaae sig for Arbeide, vore Daglejere ere jo langt muntre og stærkere ved deres knappe Kost, end de, der svømmer i det Lækkre. Denne utidige Æde-Lyst, og fordærvelige indsnegne Overdaadighed kand nu ej andet end hielpe til de overdrevne Priser, og de Uformuendes Un-

30

dertryk. At udfinde for begge Dele de rette indskrenkende Love overlades til nøjere Overlæg.

Gid samme kun maatte udtænkes og iværksættes, Udgifterne bleve da uforbigiængelig mindre, og følgelig bedre kunde udredes.

Jeg har nu viist, at det Behøvende af udenlandske Producter meget kunne formindskes og de indenlandske formeres, end og til Udførsel, og, naar det saa var bragt dertil, at vi ej behøvede at udbringe vort Sølv men det kunde blive her inden vore Landemærker, da vilde Undersaatterne, forvissede om dette, blive bereedvillige i at aflevere deres Sølv, om det

31

behøvedes, og en endelig høj Nødvendighed udfordrede det.

Hvorvidt jeg nu har truffet det Rette eller ikke, overlader jeg til en grundigere Eftertanke.

Naaer jeg min Hensigt ved at have blottet mine Tanker, at have givet Anledning til en nøjere og upartisk Undersøgelse, vil jeg ansee mig det for en besynderlig Glæde, og mig al Ære nok at have hjulpet lidet til mit forfaldene Fædrenelands Opkomst.

Findes her noget, som bedre kunde have været udtænkt, vilde den gunstige

32

Læser blot have Skriftets Titel for Øje, at det kun er nogle udkastende Udtryk, men ej udgives for endelig afgjørende, vel vidende at Fleere seer meere end Een.